

Inleiding

Het stratenplan, de aanblik van de gevels, de omvang en het type gebouwen bepalen onze indruk van de stad. Het is het resultaat van een organische groei. De stad is door haar leven getekend en geeft een extra dimensie aan de gebouwen die haar maken. Het oude en het nieuwe bestaan door en naast elkaar, zodat de stad een eigen doorleefd karakter krijgt. Zoals voor de natuur is het overleven van de diversiteit essentieel in het bestaan en de fysieke aantrekking van een stad. Daarom, en voor de museale kwaliteiten, worden typische gebouwen behouden en beschermd tegen kaalslag. In hoeverre dergelijke beschermde gebouwen kwaliteiten hebben en in hoeverre hun bestaan verzekerd is, hangt af van enkele bepalende factoren: de gebruikte materialen, de functie, de mode en de vereisten van de tijd.

De vergankelijke materialen gebruikt voor gewone huizen in de middeleeuwen en de verzinking in de ondergrond hebben er mede toe geleid dat in Antwerpen geen enkel exemplaar bewaard is gebleven. Van de houten voorgevels die tot in de negentiende eeuw courant waren, zijn er nu nog slechts twee exemplaren. Daarnaast vereisen de functie en de noden van de veranderende beroepsactiviteiten vaak zeer ingrijpende aanpassingen. De mode heeft er dikwijls toe geleid dat vooral zichtbare gevels vervangen werden door op dat moment hedendaagse gevels. De welvarende burgerij heeft in de negentiende eeuw veel oude huizen in het stadscentrum voorzien van een toen moderne gevel, vaak zonder de zestiende- of zeventiende-eeuwse bouwstructuur te veranderen.

Om de bewoonbaarheid van huizen in stand te houden worden voortdurend, soms ingrijpende, veranderingen uitgevoerd. De evolutie in de manier van verwarmen leidt tot het verdwijnen van oude decoratieve schouwen. De behoefte aan licht en de ontwikkeling van de techniek waardoor grotere glasoppervlakten gemaakt kunnen worden, leiden tot het wegbreken van oude ramen. De huidige vraag naar degelijke keukens en badkamers en naar parkeerplaatsen leidt weer tot ingrijpende aanpassingen. Het verkeer is verantwoordelijk voor het wegnemen van obstakels aan de gevels. De kelderdeuren in de straat, de uitstekende toonbanken en uithangborden zijn zo goed als verdwenen.¹

Als we nu denken woningen te zien die typisch zijn voor een periode, is de vraag: hoe oorspronkelijk en representatief zijn ze nog? Grondig onderzoek moet gebeuren om oude huizen te plaatsen en om te zien welke aspecten van het cul-

¹ D. LIEVOIS, 'De gevel verliest een dimensie. Over stedenbouw, mobiliteit en parkeerbonnen in Gent (17de en 18de eeuw)', in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent*, Gent, nr. LXIII, 2009, pp. 61-85.

tureel erfgoed erdoor geïllustreerd worden. Hoe echt zestiende-eeuws, zeventiende-eeuws is een huis, wat zijn de latere invloeden, wat vertegenwoordigt het huis in de stad? Een klasement van gebouwen op basis van uiterlijke kenmerken werd uitgevoerd voor de inventaris van het cultuurbezit *Bouwen door de eeuwen heen*², maar moet verder onderbouwd worden door individueel onderzoek.

In Antwerpen is weinig doorgedreven huisonderzoek gepubliceerd. Het meeste individueel huisonderzoek wordt uitgevoerd om bij te dragen aan de stedelijke bewoningsgeschiedenis of gewoon om een kader te geven aan bouw-aanvragen. Vaak is het meer het belichten van huizen in een specifieke straat. Over de Gildenkamerstraat is bijvoorbeeld een beknopte beschrijving en geschiedenis gepubliceerd om de afbraak te stoppen³, over de Vleeshuisbuurt als herinnering bij de afbraak⁴, en ook over de Meir is historiek gepubliceerd.⁵ Over de Grote Markt is wel een doorgedreven monografie verschenen.⁶ In het kader van restauratieprojecten van de Universiteit Antwerpen zijn een monografie over het Hof van Liere⁷ en over de huizen 'den Grooten Sot' en 'het Brantijser' gepubliceerd.⁸ De studie over het Onze-Lieve-Vrouwehuis in de Keizerstraat probeert de historische gegevens te combineren met het architectuurhistorisch onderzoek.⁹ De licentiaatsscriptie van Ilse Nuytemans belicht de geschiedenis van het rijke koopmanshuis 'Draek'.¹⁰ Illustratief voor de studie van een huizenblok is A. Elauts werk over een *hof van plaisantie* in Berchem.¹¹ Veel inspanningen zijn geleverd door de Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis, die zowel over gebouwen als over interieurs publiceert. De bijdrage over 'de Gulden Greffoen' omkadert de restauratie door zo veel mogelijk disciplines bij elkaar te brengen met hun informatie over hetzelfde huis.¹² Ook in de reeks *Berichten en Rapporten over het Antwerps Bodemonderzoek en Monumentenzorg* is het een en ander verschenen, met als belangrijkste studie het werk over 'de Groote Schalien Loove', waarin verscheidene auteurs hun specialisatie hebben gebruikt om alle aspecten van het gebouw te belichten.¹³

2 *Bouwen door de eeuwen heen*. inventaris van het cultuurbezit in België. *Architectuur/deel 3na. Stad Antwerpen*, Gent, 1976.

3 Een bedreiging. De buurt der Gildekamsstraat, (*Bulletijn der Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon*, 15^e jg., nr. 11, november 1936), Antwerpen, 1936

4 *Rondom het vleeshuis. Geschiedenis van een verdwenen buurt*, Antwerpen, (2004).

5 I. SCHOUPS & W. STRECKER, *Meir Antwerpen. 't Schoonste Zicht van 't Stad*, Antwerpen, 2007.

6 G. ASAERT, *Honderd huizen aan de de Grote Markt van Antwerpen. Vijf eeuwen bewoningsgeschiedenis*, Zwolle, 2005.

7 L. BROUWERS, *Het Hof van Liere. Van patriciërshuis tot universitaire instelling te Antwerpen, 1516-1975*, Antwerpen, 1976.

8 *"den Grooten Sot", "Het Brantijser": twee patriciërswoningen aan de Antwerpse Sint-Jacobsmarkt*, Antwerpen, (1999).

9 *Het Onze-Lieve-Vrouwehuis, vijfhonderd jaar wonen aan de Keizerstraat in Antwerpen*. (Antwerpen), 1988.

10 I. NUYTEMANS, *Onderzoek over het 'huis Draek' ook genaamd 'den gulden cop'*, Gent, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1990.

11 A. ELAUT, *Van zomerverblijf tot huis in de rij: een studie over het 18de eeuws "Hof van Plaisantie" in de Karel Oomsstraat no. 69 te Antwerpen*, Antwerpen (Eigen Beheer), 1984.

12 "'Den Gulden Greffoen' de renovatie van een 500 jaar oud pand", in *Berichten van de Antwerpse Vereniging voor Bodem- & Grotonderzoek*, 1983.

13 J. VEECKMAN (red.), *Berichten en Rapporten over het Antwerps Bodemonderzoek en Monumentenzorg*, 4, Antwerpen, 2000.

De Stoofstraat in 2020.

Er zijn veel vergelijkingspunten in publicaties over huizen in andere steden. Zo zijn er de *Monografieën Bouwkundig Erfgoed*, gepubliceerd door de Koning Boudewijnstichting, die proberen een volledig historisch beeld van individuele monumenten te geven.¹⁴ De Brugse vereniging Levend Archief bracht een reeks uit over specifieke woningen, en verder zijn er nog enkele monografieën die interessante gegevens hebben opgeleverd, zoals het artikel over de *refugie* van Sint-Truiden te Mechelen¹⁵, het boek over het Rijnlandhuis te Leiden¹⁶, de scriptie van Leen de Mey over een middeleeuws huis in Gent¹⁷, het onderzoek

¹⁴ *De donjon van de heren van Meldert*, Brussel, 1986.

De Hanswijkhoeve te Muizen-Mechelen: Hanswijk 1000, historische hoevebouw, Brussel, 1987. *Huizen van, voor en door het volk: rond het feestlokaal Vooruit te Gent*, Brussel, 1988. *Het huis in het midden: gemeentehuizen van de Brusselse agglomeratie*, Brussel, 1988.

¹⁵ L. VAN LANGENDONCK, *Voorgeschiedenis en bouwgeschiedenis*, in *Monnikenwerk en engelengeduld. Geschiedenis en restauratie van de voormalige Refuge van Sint-Truiden te Mechelen*, Antwerpen, (2000), pp. 7-21.

¹⁶ G. 'T HART, *Rijnland's Huis, 1578-1978*. [Alphen aan den Rijn], 1979.

¹⁷ L. DE MEY, *Het leven achter de gevel. Een huizenonderzoek voor het huis Nederpolder 4 in Gent met nadruk op de middeleeuwen* (Onuitgegeven scriptie, 2008).

over een middeleeuws huis in Oudenaarde¹⁸, de studie van Frieda van Tyghem¹⁹ van het Gentse stadhuis en de studie van Wim Weve²⁰ van zestiende- en zeventiende-eeuwse huizen in Delft.

De keuze van de huizen voor deze studie was een restauratieproject, uitgevoerd van 1992 tot 1994. Er wordt geprobeerd een zo ver mogelijk doorgedreven bewonings- en behuizingsgeschiedenis op te stellen, zowel vanuit architectuurhistorisch als vanuit sociaal perspectief. Alle aspecten die het huidige beeld van deze monumenten bepalen zouden aan bod moeten komen.

Het betreft een groep van drie geklasseerde huizen in het centrum van Antwerpen aan de Stoofstraat 14 in de zestiende-eeuwse binnenstad. De woning aan de straatzijde is een handelshuis met een winkel beneden en opslag op de zolders en in de kelder. De woonvertrekken liggen achter de winkel, op een tussenverdieping en op de eerste verdieping. Er is een goed niveau van afwerking. Achter dit huis staat een dubbelwoning met aan iedere kant een individueel huis met een kelder, zolder en vliering, en op de begane grond en op de eerste verdieping een woonvertrek.

De huizen worden geplaatst in de straat en het ontstaan van het omgevende bouwblok wordt geschetst. Dit bouwblok is niet het geheel gelegen tussen de Stoofstraat, het Zand, de Sint-Jansvliet en de Hoogstraat, maar beperkt zich tot de evolutie van de hoek van de Stoofstraat en de Hoogstraat, die vanaf de veertiende eeuw afgelijnd werd door de twee straten en het Sint-Julianusgasthuis. Er wordt een toelichting gegeven over de straat en haar evolutie. Aan deze geschiedenis is een beschrijving van de straat gekoppeld, zoals die in 1930 beleefd werd door iemand die in de besproken huizen opgroeide.

Na een beschrijving van de gebouwen zelf op het moment van klassering in 1981 wordt de bouwgeschiedenis belicht om te komen tot een duidelijk beeld van de oorspronkelijke toestand en van de ingrepen gedurende de laatste 450 jaar. Hiertoe wordt een chronologische ontwikkelingslijn beschreven van de hier gelegen percelen en hun voorgeschiedenis aan de hand van de bestaande archiefdocumenten, de beschikbare iconografische gegevens en het bouwfysisch en archeologisch onderzoek.

De studie wordt afgerond met een bewoningsgeschiedenis gekoppeld aan archeologisch materiaal en de beschrijving van het restauratieproject.

18 V. DEBONNE & P. LACHAERT, *'Een middeleeuws huis in Oudenaarde* (prov. Oost-Vlaanderen): historisch en bouw-historisch onderzoek in Hoogstraat 7', in *Relicta. Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen*, 3, 237-288.

19 Fr. VAN TYGHEM, *Het stadhuis van Gent. Voorgeschiedenis – Bouwgeschiedenis – Veranderingswerken – Restauraties – Beschrijving – Stylanalyse*, Brussel, 2 vol., 1978.

20 W. WEVE, *Huizen in Delft in de 16de en 17de eeuw*, (Zwolle), (2013).

De voorgevel van 'de Cluyse'.

Buiten deze inleiding wordt de methodologie van het onderzoek alleen waar nodig ter verduidelijking belicht. De bedoeling is niet hiervoor van de eigenlijke studie af te wijken.

Vermelden we ten slotte nog dat de huizen, in de loop van de geschiedenis meestal 'de Bargie' en 'de Cluyse' genaamd, al enige malen in publicaties voorkomen. In de jaren dertig worden ze in twee krantenartikelen afgebeeld, in verband met de Poppenschouwburg Van Campen en vanwege de gevelschildering door Van Campen aangebracht.²¹ Ze worden door A. De Lattin vermeld wegens "de oude gevel" en de "kleine zeer typische gang met achterbuurt".²² De inventaris van het architecturaal cultuurbezit uit 1976 beschrijft de gebouwen en beveelt een klassering aan.²³ De daadwerkelijke bescherming wordt vastgelegd bij Koninklijk Besluit van 17 juli 1981.

²¹ *Le Matin*, 11 augustus 1932, p. 1; *Het Handelsblad*, 1 december 1935, p. 10, "de oude kelder met ingemetselde haard en oven".

²² A. DE LATTIN, *Doorheen Oud-Antwerpen. Gids en inventaris van het hedendaags Oud-Antwerpen*, Antwerpen, 4e uitg., 1955, p. 503.

²³ Bouwen door de eeuwen heen. inventaris van het cultuurbezit in België. *Architectuur/deel 3na. Stad Antwerpen*, Gent, 1976, pp. 362-363.

Introduction

Summary

The development of any town is a continual process of building and rebuilding. Occasionally some scattered buildings escape this destruction to bear witness to the past. These form an integral part of the town's identity and character.

Even those buildings which do survive rarely do so unaltered. This is especially true of private houses which often reflect the owner's desire to follow the changing fashions or the need for modern amenities.

These houses are a reminder of Antwerp in earlier times. However, even though they have been listed, few studies have been written on individual properties. Such studies are fundamental for the proper understanding of what these buildings can teach us about their time and how they became what they are today. They would also provide an important source for the wider study of the history of housing and the development of the town of Antwerp itself.

This study explores the history of two of these houses, De Barge (The Barge) and De Cluyse (The Close), their street and the houses which surround them. In doing so it hopes to explain why it is important that they were chosen to be listed buildings and are worthy of official protection.